Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 57 (14781) 1992 чылдың март 24, вторник

Чагыдар өртээ 10 көп. Садар өртээ 50 көп.

КЫЗЫЛ, ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ ДЭЭРГИ ШЕРИГ-ООЛ ДИЗИЖИКОВИЧ ООРЖАККА

Хүндүлүг Президент!

Тыва Республиканың Президентизиниң бедик албан-дужаалынга бүгү чоннуң бадылаашкынының түннелинде Силерни соңгааны-биле холбаштыр сагыш-сеткилдиң ханызындан мээң байыр чедиргенимни хүлээп ап көрүнер.

Моолдуң болгаш Тыва Республиканың аразынга чаагай кожа-хелбээ харылзаалар бистиң улустарывыстың найыралын быжыглаарынга, бот-боттарынга ажыктыг болурунга үндезилеп, янзы-бүрү адырларга ийи талалыг үре-түннелдиг харылзааларны тургузарынга база калбартырынга бараан болур дээрзинге бүзүрээр мен.

Тыва Республиканың чечектелдир хөгжүүрүнүң херээнге Силерниң бедик хүлээлгелиг ажыл-чорудулганарга улуг чедиишкиннерни күзедим.

Хүндүткел-биле
Моолдуң Президентизи Пунсалмаагийн ОЧИРБАТ.

Улаанбаатор хоорай, 1992 чылдың март 20.

ШВЕЦИЯДАН ГУМАНИТАРЛЫГ ДУЗА

Швециянын найысылалы Стокгольм хоорайнын Ситу хүрээзиниң гуманитарлыг дуза кылдыр Тываже чорутканы чүктери Кызыл аэропортунда дүүн чедип келген. Ону уткуп алырынга Тыва Республиканың чазааның удуртукчулары, эмнелге ажылдакчылары база христиан шажының Кызылда хүрээзиниң төлээлери киришкен.

Кызылда орус шажын хүрээзиниң ламалары эрткен чылын Швециянын Ситу хүрээзиниң төлээлерин боттарынга чалаан турган. Оон төлээлекчилерин Тыва Республиканың чазаа эки хүлээп ап келгенинин түннелинде, швед аалчылар гуманитарлыг дуза көргүзериниң дугайында боттарының эгедээшкинин саналдаан турганнар. Ынчангаш оларның ыракы даштыңы күрүнеден чоруткан чүүгү ам Кызылда чедип келгени ол.

Ол чурттан 800 кг чүк дээр турган. Амдыызында 78 харжакта 663 килограмм чүк келген. Ынта янзы-бүрү даштыны эмнер, витаминнер, антибиотиктер, хан базыышкыны өйлээр эмнер, эмнелге аппараттары, чангыс удаа ажыглаар шприцтер, хирургия холхаптары болгаш оон-даа өске чугула үүлдер келген.

Тыва Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Херектер эргелекчизиниң чанында улус өөредилгез., казык камгалалының, социал хандырылга, культура болгаш парлалга талазыбиле киллис эргелекчизиниң оралакчызы М. К. Наксылдың тайылбырлап турарыбиле алырга, ол чүктү Тываже келдирип, дугуржуруунга орус шажының Кызылда хүрээзиниң төлээлери улуг үлүүн киирген. Ынчангаш келген гуманитарлыг дузаның 10 хуузун оларга бээр дугайын ол чугаалаан.

Швециядан келген гуманитарлыг дуза республиканың эмнелге черлеринге болгаш өске-даа черлерге баар.

Виктор КАРА-САЛ.

ОРУЛГАЛЫГ БОЛГАН

1992 чылдың эрткен айларында Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары, бүдүрүлге черлери орулгалыг ажылдаан. Чонга ниитизибиле 524 муң рубльдиг төлевирлиг ачы-дузазын чедирген. Ол дээрге эрткен чылдың бо үезинге деннээрге, оранчок хөй болуп турар. Чүге дээрге сөөлгү үеде хамык чүвениң өртекүнези улгатканындан болуп турар. Оларның аразында тарифтер дыка хөй катап өскенин айтырга-ла четчир. Ынчангаш районнуң ажылагыйлары, бүдүрүлгелери өртек дыка улгаткан төдээде, кылыр ажылдың шынарынче кичээнгейни угландырып турар. Моон түннелинде эвээш орулгалыг бүдүрүлге черлери, кооперативтер хөй акша-төгерикти ажылдап алыр дээш бүгү аргаларны ап турар.

ДЫРАП ЭГЕЛЭЭН

Мөнгүн-Тайга районда «Малчын» совхоз эрткен чылын алтай уксаның притон өшкүлерин садып алган. Оларның баш саны ам 600 оранчок ажып турар.

Бо өшкүлерниң үнелиг чөөгүн дыраар ажыл чоокта чаа эгелээн. Совхозтуң Дениимей Демчинке удуртукан звенозу өшкү чөөгүн дыраар ажылды эгелей берген.

Үк звено чоокта чаа совхозтуң хоочун малчыны Биче-оол Тастың коданынга чорааш, үк коданның өшкүлериниң чөөгүн дырап дооскан. Оон эвээш эвес үнелиг чөөк алдынган.

Өшкү чөөгүн дыраары уламчылап турар.

БАШТАЙГЫ ЧЫЫШ

Тыва Республиканың сарыг-шажын ниитилелиниң район организациязын тургузар талазы-биле баштайгы чыыш хурал Кызыл-Мажалыкка эрткен. Анаа чеден ажыг кижи киришкеш, үк ниитилелди тургузарын дүргеледир, анаа боттуг дузаны чедирер талазы-биле боттарының санал-оналарын берген.

Үк ниитилелдиң кол сорулгазы — тыва чоннуң чаагай чаңчылдарын бүрүнү-биле эгидер, аныяктарга ону өөредип, суртаал ажылдарын чорудары база хүрээ тудуун эгелээри-биле холбаштыр акша-төгерик чыылдазын организастаары болуп турар. Үк ниитилелдин район организациязының даргазынга хоочун башкы Комбу-Сүрүн Бойбуну сонгаан.

Чаа тургустунган ниитилел бодунуң хүдээлгезин күүседип киришкен.

Культура: шокар медээлер

КӨРҮЛДЕ

Республиканың профтехучилищелериниң улустуң аас чогаалынга тураскаатканы уран чүүл көрүлдези Кызыл хоорайга болуп эрткен. Анаа Кызыл хоорайның, Шагаан-Арыгның, Чадаананың, Ак-Довурактың, Балгазынның профтехучилищелериниң бот-тывынгыр артистери уран талантызын бараалгадып, шанналлыг черлерни эөлээр дээш баш удур шыырак белеткелдиин көргүскен. Көрүлдеин Кызылдың 4 дугаар профтехучилищезиниң сургуулдары эгелээн.

Тыва улустуң аас чогаалының янзы-бүрү хевирлери, өзулаллары, чаңчылдары, концерт бүрүзүнге илереп, уран чүүлдүн белик сайыралын үк уран чүүл көрүлдези бадыткаан. Типлекчилерни хүндүлел, мактал бижиктер, өртектиг белектер-биле шаннаан.

«ТЫВА» УЖУП ҮНЕР

Эрткен чылын «Тыва» улусчу аас чогаалдың ансамбли европа чуттарының чамдыктарынга аалдап барган. Голландия, Германия, Бельгия чурттарынга тыва улустуң уран чүүлүн бараалгадыр, Брюссель хоорайга ансамбль грамбижидилгени кылыр.

Тыва улустуң национал уран чүүлү кылдыр хамның самын, ламаларның мөргүлүн ойнаар болгаш кол-ла чүве хөөмейниң янзы-бүрү хевирлеринге күүседиглерни ол чурттарның чурттанчылары сонуургап көөр апаар. Тыва Республиканың алдарлыг артизи Дамба-Доржу Сат тыва улустуң ырларын күүседир. Артистерге сан-хөө талазы-биле улуг дузаны «Тывавосток» каттыжышкыны көргүскен.

ЦИРК КӨРГҮЗҮҮ

Каа-Хем районнуң ажылагыйларында Тываның күрүне филармониязының «Чалыы назын» деп цирк бөлүүнүн артистери оюн көргүзүүн бараалгадып чорап турар. Көрүкчүлер Зелим Ензактың, Юрий Хөвенмейниң болгаш Артур Салчактың күүседиглерин катты-хөгнүн алаа-биле хүлээп ап турары өөрүнчүг. Олар моон мурнунда Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Тес-Хем районнарның ажыл-ишчилеринге солун, тывынгыр, чогаадыкчы, катты-хөглүг уран чүүлүн көргүскен.

«Чалыы назынның» артистери март 23-ке чедир Каа-Хем районнуң совхозтарын дөгерезин кезип, ажыл-ишчилер-биле ужуражырлар. Сураглыг «Саян» ансамбли бо хүннерде Эрзин районнуң ажыл-ишчилери-биле ужуражып, солун, байлак программалыг концерти-биле аалдап чорап турар. «Аян» ансамбли база республиканың районнарын кезээш, Кызыл хоорайга чаның келген.

ДЫШТАНЫЛГА ЭГЕЛЭЭН

Кызыл хоорайның школаларының өөреникчилери дыштанылгаже киргеи. Оларга республиканың хөгжүм-шин, аныяк көрүкчүлер театрларының артистери «Театр — уругларга болгаш эдээдилерге» деп неделяны чорудар болгаш бичин уругларга, эдээдилерге таарыштыр тургускан шиилерни көргүзер. Ол ышкаш дыштанылга үезинде өөреникчилер-биле мультфильмнерни, уран-чечен киноларны, концерттерни көөрлер.

Чамдык школалар хоорайның тураскаалдыг болгаш төөгүлүг черлеринче өөреникчилерниң экскурсиялары организастаар.

Сарыг-оол КУУЛАР

Республиканың ниитилел-политиктиг солуну

АК-ДОВУРАКТА

Рынок харылзаалары калбарып, хостуг өртектерни киирген-биле холбаштыр республиканың кайы-даа районунда бараннар өртээ улгадып, чоннуң амыдырал-чуртталгазы бергедеп турар. Ылаңгыя хөй чурттакчылыг ажылчын хоорайлар болгаш суурларның чурттакчылары, ол черлерде ажылдап турар кижилер берге байдалда таварып турар дээрзи билдингир. Ындыг болзажок бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары, профэвилел организациялары ажылчынарының дугайында кичээнгей салып, оларның амыдырал-чуртталгазының эжижидеринге дуза көргүзер дээш шимченип хөделир болза, кижилерниң амыдыралын эжижидип болур аргалар тыптып келир. Ол дугайын «Тыва даг-дүгү» комбинаттың үлегерчижээнден көрүп болур. Комбинаттың удуртулгазы ажылчыннарны аъш-чем болгаш өске-даа бараннар-биле хандырар дээш комбинат директорунуң коммерция талазы-биле оралакчызы деп албан-дужаалды тургускан, анаа А. Ч.-Д. Ооржакты томуйлаан.

— Бистер чүнүн-даа мурнунда күрүне магазиннериң комбинаттыы болдурган бис. А эът аймаанлан кылган продуктуларны ол комбинат бодунуу кылып алган. Ынчангаш садыг чарыгдалын кызырганыдан бараннарның өртээ чиигээн. Бир килограмм эттиң өртээ 50-60 рубльден ашпас. Өске черлерден тыптынып алган бараннарывыстың өртээнин чамдык кезиин комбинат боду дуглап турар. Амгы үеде сүт чедишпейн турар. Кооперативтерден болгаш хуу кижилерден сүт садып алыр талазы-биле дугуржулгаларны кылып эгелеливис. Дузалал ажыл-агыйын база тургузуп турар бис. Дилги азыраар ферманы тургустувус. Дилги кештерин өске черлерге аъш-чемге болгаш чугула хереглелдиг бараннарынга орнаар бис — деп, А. Ооржак бистиң корреспондентивиске чугаалаан.

�чУРУКТАРДА: Кызыл-Мажалыкта сүт комбинадының мастери И. О. Салчак биле аппаратчик Р. С. Сартыев. Үстүнде чуруктта комбинат кафезиниң ажылчыннары А. С. Хомушку биле Ч. Н. Ооржактың манчы кылып турары.

«Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты А. П. Кончаковага тыпсыр дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Улус өөредилгезиниң талазы-биле ачы-хавыяазы дээш «Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты Барыын-Хемчик районнуң Ак-Довуракты № 1 школазының директору Альбина Петровна Кончаковага тыпсыр.

Тыва Республиканың Дээди Совединин Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ.

Кызыл хоорай.
1992 чылдың март 12.

«Тыва АССР-ниң күш-культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты К. А. Ховалыгга тыпсыр дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Күш-культура талазы-биле ачы-хавыяазы дээш «Тыва АССР-ниң күш-культуразының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты профэвилелдерниң спорт ниитилелдериниң республика чөвүлелиниң даргазының оралакчызы Кушкашоол Опан-оолович Ховалыгга тыпсыр.

Тыва Республиканың Дээди Совединин Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ.

Кызыл хоорай.
1992 чылдың март 12.

«Тыва АССР-ниң социал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Социал хандырылга талазы-биле ачы-хавыяазы дээш Сергей Дамбаевичке Кировка «Тыва АССР-ниң социал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тыпсыр.

Тыва Республиканың Дээди Совединин Даргазы К. БИЧЕЛДЕЙ.

Кызыл хоорай.
1992 чылдың март 12.

ЧОРГААРЛАНЫР МЕН

Бо чагааны «Ак-Хем» совхозтуң Булуң-Терек суурдан бижип олур мен. Бистиң магазинде чем талазында садыгжывыстың канчаар ажылдап турарын бижикседим. Оон адын Атола Сагааановна Бады дээр, ол улуг садыгжы. Ол ажылынга кызымак, чон-биле ажылдап билир. Бо берге үеде бараан-сараанын үспейн эккеп турар.

Кижи бүрүзү азы өскедаа садыгжылар бистиң Сагааановна ышкаш чон-биле ажылдап билир болза, эки деп бодаар мен. Кижилерге кайы хамаанчок алгырып турганын черле дыңнап көрбээн мен. Оон эвилен, чазык-чаагайы арыншырайынан безин илден.

Ынчангаш кажан садыгжы Сагааановна ажылдап эгелей бээрге, сактырга кижи ала-чайгаар-ла тодуг ышкаш сагындырар. Ол 4 уругнуң иези, олар база авазы ышкаш төлептиг кижилер боор деп идегээр мен.

Моон-даа соңгаар бичин чаш уругларның ижер аъш-чемин, чижээлээрге, манная крупа, сүт холуксаазы дээн чижектиг оон-даа өске чүүлдерни эккеп, кызып негеп чугаалажып көрген болза деп бодаар мен.

Татьяна БАДЫ.
Булуң-Терек суур.

Республика удуртукчуларының кичээнгейинге

САГЫЖЫМ САРГЫП ЧОРУУР

Февраль 23-те үнген № 37 «Шын» солунда РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы Иргит Достайның «Кымнын черил?» деп үүлүн номчаап, сагыш-сеткилим көвүдеп, саргып чоруур апарган.

Ийе, Эржей, Сизим, Үжеп, Ыдык, Ажык ол ынчаар мээн өгбелерим сөөгүн салган, өскен-төрээн черлерним-дир, Каа-Хем районнуң Бүрен-Аксы суурунуң чурттакчыларының хөй кезин ол ынчаар чурттап чораан. Олар хуузунда бай амыдыралдыг чурттап чорда, «контр» деп коргунчуг сөс-биле коргудуп, кортпактап каапканының хайы-биле кижилер мал-маганын кадып, колхозтажып алганының соонда, ол черлерин каапканнар.

Арат ажыл-агыйынче катап эглип, хуужудулгаже кирер апарганда, чурт-левискээр негеттинин келир-дир. Шаанда Эржей, Сизим, Үжеп ол ынчаар «староверлер» дижиривис, чүдүлгелиг орустар анаа каш-ла өреге турган. Сөөлүүредир районнуң анныыр-тывыш ажыл-агыйының ажылчыннарының тевин-биле өреге саны улам көвүдеп, көдээ Совет-даа тургустунган. Ында ам тыва кижилер чогу шын. Орус дылдыг кижилер ында боттарының кара туразы-биле чер бүрүзүнде кыдыг-кызыгаар тургузуп алган, ажызын көргүзүп эгелей берген. Өске сөөк кижилерниң райкүүскомга баргаш: «Ыызгүүр салгаан черлеривис Оюм, Шивейни берикер» деп айтырыг тургузуп турары мени дүвүредип турар. Ол дээрге тыва кижилерниң чурту ышкажыл, канчар көшкеннер чери болу бээр чүвел? Каа-Хем бажын ындыг янзыдыг бүрүн эжелеп алгаш, чоорту Тожуже чылып, ол ынчаар черлерни база орус кижилериң черлери дээр бе? Бодап-бодап оргаш, мону черле кайгаар кижи-дир мен.

Көрүп көрүнер даан. Оюм, Шивей дээрге Бистиң совхозта артып калган үш кодан бода малывыстын, чылгывыстын, ививистин сынмарлажып турар чайлаа-дыр. Белбейден Оюм, Шивей чедир бистиң совхозуувуска хевээр турган болза, бүгү Каа-Хем районуң сигенбиле хандырып шыдаар. Ам ындыг эвес. Суурнуң чурттакчыларының безин каш малынга сиген шөлү бергедей берген. Ажылчыннарның ниити хуралындан чөпшээрежилге чокка-ла, райкүүском Дерзиг-Хемнин бистинче чартыы хем өрү кыдыын өске суурларның улустарынга берипкен. Белбейде 12 гектар мал одарын ыыш ажыл-агыйының ажылчыны Виктор Чугаевке берген, ол ынчаар совхозтуң улуг сиген шөлүн сизимчилер алгаш барган.

Эрткен чылын тайгада ивижилериниске кажаа, турлаг тудуп бээр дээш, Шанчыма Кол, Орай-оол Кол база мен тайгалап чордувус. Мээн өөрүмнүн чуртунда, оран-саразының соргаа, өгбелериниң чевег, хөөрлерин хөлбен сигеп дуй үнүп келген чыдырда-ла, оон чаа ээлери: «Мында чүте келдинер, дораан чорунар!» деп сывыра бээрге, карак чажы чайгаар тектүп кээр чораан.

Иви малдап, бай-шыдалдыг чурттап чорааш, көвей малын совхозка халаска сүрүп берипкеш, суурга барып, оорга хөндүрбейн ажылдап келгеш, ам кээп ада-незинин чуртунга чеде бергеш, чеме-хала сөс дыңнап, сывыртадыптарга, кандыг-дыр чээ, чонум? Ол-ла тайгалап чоруп турган, ангыаңгы черлерге ийи кыс адыгны боолап кааның көрдум. Кежин-даа союп, өдүн-даа уштуп албаан чораан. Ол дээрге, ында чер ээлериниң үүлгедии ышкажыл. Өске улустуң оон анныар эргези бар эвес. Олар бир хемниң аксындан бажынга чедир дузактар салырындан ангыда, 400-тен эвээш эвес какпаларны база ажыглап турарлар.

Орус дылдыг кижилерден үстүнде адааным черлерни ам дедир эгидип алыры бергедээн, оларның ызыгуур салгаан чурту болу бээр деп барды. Район удуртукчуларының шинтирлиг эвес, туруш чогунга чөгел төнгеш, бо айтырыгны чогумчалыг кылдыр шинтирлээрниге «Шын» солун дузалаар боор деп бодал-биле бижидим.

Альберт ТОЖУ.
«Кызыл тук» совхозта бода мал бергаанга.

Совлгу шакта

МОСКВА. Россия Федерациязының Президентизи Борис Ельциннин болгаш Казахстанның Президентизи Нурсултан Назарбаевтың ажыл аайы-биле ужуражыышкыны 1992 чылдың март 21-де Москвага болган.

Экономика, даштыкы политиктиг ажыл-чорудулга айтырыгларының талазыбиле хамаарышпас суверенниг республикаларның аразынга ийи талалыг харылзаалары олар чугаалажып көргенин Россия чазааның даргазының бирги оралакчызының парлалга секретары Вячеслав Недошивин массалыг информация чепсектериге дыннаткан. Хамаарышпас күрүнелер демнежилгезиниң (ХКД) перспективаларын ужуражыышкын үезинде база чугаалажып көрген болгаш дем каттыжылгазының принциптеринге база перспективаларынга шынчызын Россияның болгаш Казахстанның удуртукчулары бадыткаан. Хой талалыг болгаш ийи талалыг үндезинге экономиктиг кол реформаларның угланыышкынын олар деткээн.

Чазактар аразының ужуражыышкынын Уральск хоорайга эрттирин, политика, экономика база шериг айтырыгларын ужуражыышкынга чугаалажап көөрүн Борис Ельцин болгаш Нурсултан Назарбаев саналдаан. Ийи республикаларның девискээрлериниң аразынга экономиктиг харылзаларны хевээр артты-рары база улам-ла калбартыры эргежок чугула деп. Россия Федерациязының болгаш Казахстанның удуртукчулары демгелдээн.

КАЗАНЬ. 1992 чылдың март 21-де Татарстанга эрттирген референдумнуң баштайгы түннелдерин үндүрген. РосИТА-СЧТА-ның корреспондентилеринге берген медээлерни ёзугаар алырга, референдумга салдынган айтырыгны 1 миллион 309 мун 300 соңгукчулар азы базылаашкынга киришкен бүгү соңгукчуларның 61.4 хуузу үүлдүг деп харыы берген. 28.815 бюллетень күш чок кылдыр саналтынган. Референдумга ниитилел-биле 2 миллион 132 мун кижи азы республикада бадылаар эргелиг бүгү хамаатыларының 81.6 хуузу киришкен. Ынчангаш батылаар эргелиг бүгү соңгукчуларның 50.2 хуузу референдумга салдынган айтырыгларны үүлдүг деп харыылаан. Референдумга салдынган айтырыгны Казаньда соңгукчуларының 46.8 хуузу, Татарстанның кезээ черлериниге соңгукчуларның 75.3 хуузу үүлдүг деп бадылаан.

Тыванын профэвилелдери

№ 3 (22). март. 1992 чыл.

Рескомнарның пленумнарындан

КҮҮСЕЛДЕЗИ КАНДЫГЫЛ?

Агроөлетпүр комплекизинин профэвилел организацияларының республика чөвүлелиниң дөртү пленуму чоокта чаа болуп эрткен болгаш АҮК ажылдакчыларының социал магадылалынын дугайында чарыынган дугуржулганың канчаар күүсеттинин турарының дугайында айтырыгны чугаалашканын моон мурнунда дыңнаткан болгай бис. Керээде ат салган коллективтиң төлөөлекчилериниң ол дугуржулганың канчаар күүсеттингенинин дугайында кыска дыңнадыгларын аңаа чугаалашкан.

Ыяш ажыл-агый каттыжыңкыныңдан В. Н. Суван-оолдун илеткээнинден алырга, ол каттыжыңкының ажылдакчылары дугуржулганы айтыпкан күүлдерни күүседир дээш кызымак ажылдаан. Кол-кол пунктулар күүсеттингилээн. Ынчалзажок чамдык күүлдерниң чедир күүсеттинмээнин ол чугаалаан. Ылаңгыя дузалал ажыл-агый-ла удам хөгжүдер талазы-биле хемчеглер боттанмаанын, ол ышкаш АҮК ажылдакчыларын кат-чимис культуралының тарын олуртур материалдары-биле чедир хандырып шыдаваанын айыткан, ол талазы-биле бурууну профэвилел райкомунга онааган. Ынчангаш Ыяш ажыл-агый каттыжыңкының удуртулгазы-даа, профэвилел комитеди-даа ол дугуржулганың күүселдези дээш черле багай эвес ажылдаанын илдеп-дир.

«Тыва суг-мелиорация» каттыжыңкының начальниги Н. А. Жоголь ажылчыннарның шалыңын өстүрериче, ылаңгыя ажылчыннарның кадыкшылын быжыглаарынче кичээнгейни коллективте угландырып, ажылчыннар огородтуг, ногаа тарыр участоктарлыг, дачаларлыг турун дээш ында чорудуп турар ажылдарның дугайын чугаалаан.

Чоннун амыдыралынга база бир кол чугула продукт — хлеб болгай. Ону бүдүрер, чонга садар талазы-биле айтырыгларын белен эвес шиитпирлеттинин турарының дугайын «Тыва хлеб үлетпүр» каттыжыңкының чиңгине директорунун оралакчызы Ч. И. Доспан чугаалаан. Ажылга улуг бергелер тураажок, 1991 чылда бүдүрүүшкүн хемчээлин 6 хуу өстүрер аргалыг болганын, кежээки эдлеглерде ажылдан турарларга халас чемни берип турарын ол айыткан, ажылда чамдык бергелерге доктаагаан. Кызылдың хлеб заводу карыдгалыг ажылдан турар бүдүрүлгелерниң бирээзин. Чүгле ийи ай дургузунда 6 млн. рубльдүн карыгазын болдурган. Хлебтиң өртээнин улуунун дугайында хөй-ле чугаалар чорун турар. А хлебтиң өртээ дээрге-ле ону белеткээри далганын өртээ-дир дээрин чамдык эштер билбес-тир. Ол далган аңгы-аңгы өртектерлиг, аңгы-аңгы сорттарлыг болгай, ынчангаш хлебтиң өртээнин аңгы-аңгы болуп турар чылдаганы-даа ол. Совхозтарның шаңнарында дукааттынмаан, изин, үрелип чыдар тараны Кызылга үзүп дээрбелеткеш, оон далганын чонга чиик өртек-биле садарының айтырыын чугаалаан. Ол башка далган өртээ ам тонда 12-13 мүн рубль болуп турар Солгай. Ынчангаш чоокку хүннерде хлеб өртээ ам-даа үзгалыр апаар боор. Хлебти хостуг өртекке садар апаар бис. Ынчангаш Кызылга, Бай-Хаакка, Чадаанага кредитер кылыглар заводтарын, чиигеткен өртектиг хлеб магазиннерин Кызылга ажылдар үжүрлүг бис дээрзин Ч. И. Доспан чугаалаан.

Агроөлетпүр эвилелинин даргазының оралакчызы М. Ч. Сат малчыннарның шалыңының дугайын, оларны хандырар талазы-биле чорудуп турар ажылдарының дугайын чугаалаан болгаш пленумнуң киржикчиленнин хөй санныг айтырыгларынга харылаан. Малчыннарга өглериң өртээ ам бирээзинин-не 25—30 мүн рубль апараа-даа, өглерни садып ап, ылаңгыя аныяк малчыннарга халас берип турар Ол ышкаш эрткен чылын 19 чүрттөлга бажыңнарын, 110 чүнар-бажыңнарны, үруглар салыктерин ажыглалга киргеткин, малчыннарның 83 коданнарын электрижиткенин, «Чедер» курортта профилакторийге 750 мүн рубльди үндүрүп бергенин М. Ч. Сат чугаалаан.

АҮК-тың профэвилел организацияларының республика чөвүлелиниң хүлээп алганы ол дугуржулганың канчаар күүсеттингенинин дугайын ол чөвүлелдің президиумунун мурнунда тарааның оралакчызы О. Л-С. Себе пленумга илеткээн.

Рынок экономиказының байдалдарында ында ажылдан турар ажылдакчыларның мергежилин, ажыл стажын барымдаалап турган, оларның шалын телевиринге чоптуг чорукту чедип алырының чугулазын айыткан. Ынчалзадаа мында чедир кылдыңмаан ажылдар дыка хөй. 1991 чылда малчыннарның, сеанчыларның болгаш совхозтарның өске-даа ажылчыннарының шалыңы республикада эң эвээш шалыңныгларының аразында болган. Ажылагыйларның удуртукчуларының, тускай эртемниглериниң шалыңы одаңнылган каш катап хөй. АҮК-тың профэвилел организацияларының рескомвулелиниң талазында профэвилел эге организацияларына шалын телевиринин айтырыгларына кошкак дуза чедирип турганын аңаа демдеглээн.

Ажылдан хосталганнарга дуза чедирер, оларның мергежилин бедидиринге, өске мергежил шинээдин алырынга идик бээр, оларны ажылга тургузар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Ынчалза-даа бо ажылда чедир кылдынмаан күүлдер эвээш эвес. Ажылдан үндүрүпкенде азы ажылга кызырлыышкын болу берген соонда профэвилел кежигүннери ресчөвулелче дыңнадып кээп турарлар. Ынчан профкомнар оларның камгалакчызы болур хүлээлгезин чамдыкта күүселдин шыдавайн турар чоруктар бар.

Коллективтиг керээлерин, дугуржулганы чарарының айтырыгдары, оларның күүселдезинин хынаалдазы — АҮК-тың профэвилел организацияларының чөвүлелиниң бир чугула ажылдарының бирээзи болган. Ол айтырыг талазы-биле семинарларны Каа-Хем, Таңды, Бай-Тайга, Бии-Хем, Кызыл районнарның профэвилел комитеттеринге эттиргилээн.

Мал ажылында хаара тутунганнарның амыдырал байдалын экижилериниң талазы-биле Тыва Республиканың Министрлер Чөвүлели биле профресчөвулелдин кады хүлээп алганы доктаалы профэвилел комитеттериниң доктаамал хайгааралында турары чугаажок. Оон-биле чергелештир бо доктаалдың чамдык кезии күүсеттинмейн турар. Ылаңгыя малчыннарга чылдың-на эдлеглиг шолээ бээринин айтырыы, оларга ажыл неделязының шактары, чүрттөлга бажыңнары-биле хандырылгазы дээш өске-даа чугула пунктулар чедип күүсеттинмейн турар. Кезээде чүрттөп, ажылдан турар хөрээженнерге 36 шактыг ажыл неделязын тургузары ам-даа боттанмаан. Малчын бурууунун кадыкшылын быжыглаарына тааржыр байдалдар амыдыында тургустунмаан.

Ниитинин чемненилгезинде, үруглар албан черлериндe, күш-ажыл болгаш дыштанылга лагерьлериниде ап турар аъш-чем продуктуларының өртээнче контролдуу турганарын ол дугуржулганга айыткан. Рескомвулелде, АҮК-тың профэвилел райкомнарында ажылчын контролёрлар болуун турган-ны чорук бо ажылга илигни берген. «Тыва суг-мелиорация» каттыжыңкының, Кызыл, Суг-Хөл районнарның ажылчын контролёрлары илепкейлиг ажылдан турарлар. Ол талазы-биле хынаалдаларны АХК-ның столоваларынга, Кызылдың эт комбинатынга, Дус-Хөлде профилакторийге кылгылаан болгаш чогуур актыларны тургустан. Хөй-хөй ажыл-агыйлар боттарының ажылчыннарынга аъшчем өртээн эвээжедир хемчеглерни ап турар. Ылаңгыя «Сукпак», «Тиилелге» совхозтар, хаван ажаан турар комплекс, эт комбинаты, «Тыва суг-мелиорация» каттыжыңкының салбырлары болгаш оон-даа өске ажыл-агыйлар ажылчыннарынга дүштеки чем өртээн эвээжедиринге акша-төгерикти тускайлап азы ол чиигелдеңи дузалал ажыл-агыйларында бүдүрүп турары продукциязының күсели-биле чедип ап турарлар.

Ажылга айыл чок чорукту чедип алыр, ажылчыннарны тускай идик-хеп-биле халас хандырар ажылдарлы доктаамал чорударын ол-ла дугуржулгада айыткан. Ол талазы-биле ажылды АҮК ажылдакчыларының профэвилел ТК-зының Тыва Республикада күш-ажыл инспекциязы планын ёзугаар чорудуп турар. Озал-ондак болган черлерде инспекторлар үүүшкүннерни кылып, оон чылдагааннарын тодаралып турар. Оон түннелинде эрткен чылдыңга декизаарге ажылга айыл болдурар чорук дыка эвээжээн. Ынчалзажок күш-ажыл камгалалының байдалы республиканың агроөлетпүр комплекизинин будүрүлгелериниде болгаш организацияларында чогуур деннелде тургустунмаан, чамдык будүрүлгелериниң күш-ажыл камгалалының талазы-биле инженерлерин профкомнарның шиитпир чок чоруун ажыглааш, ажылдан хостап турар апарганы дувреңчиг-дир. Ылаңгыя 1991 чылда озал-ондактарны «Тыва суг-мелиорация» каттыжыңкын, Каа-Хем, Бии-Хем, Эрзин, Улуг-Хем районнарның ажыл-агыйлары болдуңгулаан.

Ол-ла дугуржулгада агроөлетпүр комплекизинин ажылчыннарының кадыкшылын быжыглаарының хемчеглерин база айыткан: 1991 чылда санаторийлеге, пансионаттарга 584 кижиниң кадыкшылын быжыглаары көрдүнгеп, ону 678 кылдыр күүсеткен. Аңаа путёвкалар садын алырынга 292,3 мүн рубльди үндүрген. «Чедер», «Үш-Белдир» курорттарга тускайлаан бүгү путёвкаларның 60 ажыг хуузун малчыннарга берген. Дус-Хөлде профилакторийге «Кадыкшыл» каттыжыңкыны 5 сезонла 1135 кижиниң кадыкшылын быжыглаан, дыштанылган болуп турар. Чедер хөлде санаторий-профилакторийниң тудуунун талазы-биле айтырыгны ресчөвулелдин президиумунга доктаамал чугаалажып турар. Ынчалзажок ону 1991 чылдың ноябрь 1-де ажыглалга киирери болдунмаан. Ол объектини ажыглалга киирер диле, эвээш диле-ле 5 млн. 349 мүн рубль хереглеттинин турар-дыр дээрзин ол пленумга илеткелчи демдеглээн.

«Байлак» дыштанылга лагериниге 1020 үруглары үш сезонда дыштандырган болгаш аңаа 158 мүн рубльди чарыгдаан. Республиканың агроөлетпүр комплекизинин дыштанылганың болгаш күш-ажылдың 19 лагериниге 2324 школачыны дыштандырган болгаш ол лагерьлерни хандырарынга социал камгалалдың хөренгизиилен 414,6 мүн рубльди үндүрген. Чамдык ажыл-агыйлар акша-төгерик чогунга сыңдаглаан лагерьлерни хандырарындан ойталаан. Ол ышкаш районнарның улус өөредилге киллистери үүрүглерниң дыштанылга айтырыын чүгле профэвилел райкомнарының кырынче чүүй каар апарганы шуут эддептиг.

Пленумга санал берген эштер чер-черде байдалдарны чугаалап, ажылда бар четпестерни эдип алырының талазы-биле боттарының сүмелерин бергеннер. Ам оларның чамдыктарының санаалдарының допчулалын маңа киреэли.

— Арат ажыл-агыйларга техника херек болгай, а бисте ол чок-тур. Малчыннарның шалыңы эвээш, а ол малда ажылдан турарларның саны хөй-дүр. Бо айтырыгны дарый шиитпирлеп, малчын бурууунун малының нормазын барымдаалаары чугула — деп, «Бай-Тал» совхозтуң профком даргазы С. Д. Ховалыг санал-онаал солчуушкунун эгелээн. Үүрүглерниң дыштанылгазын организаттаарынга ада-иелериң киржилгеэн кошкак, харын-даа оларны лагерьлерже чорутпастар бешин бар дээрзин ол шугумчүлээн.

«Чонувус бо берге үеде канчаар чүрттаарыл?» деп айтырыгга Улуг-Хемде профэвилел райкомунун даргазы Б. О. Бокаштай доктаагаан. Оон саналы мындыг: төрел айы-биле малчыннарга хөй-дарны 70—80 баш кылдыр үлеп берилтер. Ынчан чаңгыс-даа баш хураган хоравас үжүрлүг. Тараа чокта аштаай бис, а ол ажылга чүге кошкак белеткенин турарыл? Бо берге үеде ооа-ла үүрүглерниң чайын эки дыштандырып, эки ашкарын-чемгерип ап көрээлиннер. Дус-Хөлче путёвка өртээ 2 мүн рубль чедип турар-дыр, а ынаар чүү малчын баар боор, ооа-да малчыннарга оон өртээн чиигеткен эки боор.

Бии-Хемде профэвилел райкомунун даргазы М. Т. Комбуй санал бергеш, күш-ажыл кижизин камгалаары аңгы үеде өртектер өскенинден дыка бергедээнин, совхозтарны эде организаттаанындан база-ла ажылчыннарны ажылдан үндүрүп турарын чугаалааш, чонга дуза чедирери-биле бүгү хемчеглерни алырынче кыйгырган.

— Өртектерни өскен-не деп турар, а ол продуктуларның бот-унезин санап көрген кижи бар бе ынчаш? Хлебтиң өртээ 5 рубль чеде бээрге-ле, улус ону улуг деп алгыржып турар-дыр. Ол харын-даа чииктир, ол тарааны өстүрер дээш механизатор кичиңнер ажылын үнелевейн, билбейн турарывыс ол-ла болгай — деп, Таңдыда «Революциянын чаңбыжы» совхозтуң ховуборгазын Н. Н. Ефимов чугаалады.

Пленумга ол ышкаш Тыва Республиканың Чер реформазының болгаш тараачын (фермер), арат ажыл-агыйларны деткиир талазы-биле күркомитеттин даргазы А. Т. Сотпа, Дуржулга станциязының эртем талазы-биле директору С. С. Монгуш, профресчөвулелдин даргазының оралакчызы Г. И. Насюрюн болгаш өскелер-даа санал бергеннер.

ТЕС-ХЕМНИҢ ЗАХАРОВТАРЫ

Ада-незиниң мергежилиг кандыг болдур, ажы-төлү база ону шилип алыр — амыдыралда хөй кезиннелеле көрүп чоруурга ыялыг болур чүве ийин. Тес-Хемде хоочунар Григорий Семёнович биле Драсида Федоровна Захаровтарның ажы-төлү, ада-нези ышкаш, малга ынак болганындан амыдыралын ооң-биле холбаарын шиитпирлээннер. Улуг Захаровтарның ажы-төлү 7, үүгларының үруглары — 22 дээрзин база чугаалап каары артык эвес. Ооларының аразында чылгычы, механизатор, хойжу, суттатчы дээш, кымнарны чок дээр боор.

Оларның биирээзи, чылгычы Алексей Захаров-биле танышыптаалыңар. Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң Хатчылда кыштаанга чеде берген бис. «Ачаныс чок ийин, Ильинкаже чорупту, бүгүн-даарта келбес боор. Чылгыны ооларывыс малдап турлар» деп, ооларның нези Херелмаа Сергеевна чугаалай-дыр. Оларның малдап орары 280 ажыг чылгызы март айда ооладап эгелээр. Ынчангаш чылгычыларның ажылы улам улгатканы, малга хайгаарал доктаамал херек дээрзи билдингир болгай. Мерген биле Алексей Захаров алышкылар ол ажылга аажок мергежээни чугаажок. Ажылыш дугайында чугаалажып олурувуста, Алёша Захаров бо кирип келди.

— Чылгыда ийи чыл чедир ажылдай бердим. 1990 чылда Чыргаланды ортумак школазының 9-ку клазын доокаш, совхозумга ажылдап эгелээн мен, малчыннарның чагыткан солунарын-даа чедирип ажылдап турдум — деп, ол чугаазын эгеледи. — Ам бо чылын шеригже аъттаныр мен. Ынаар-мынаар чорудуар деп дилеп турган хөрээ үүү боор, кала шериг албаны эрттирзин дей-дир, ынаар хаптар мен — деп, Алёша Захаров эрзин сүргей харылай-дыр. Шыпаңда, Захаровтар ышкаш ажылгыр, амыдыралдың кандыг-даа бергелерни эртип каапкан эрлерге каладаа баарга дөмей-ле болгай деп бодап олурдум. Ынчан чугаалажып, шайлап олурган столувуска Захаровтарның бичизи чедип келгеш, менче аажок шинчилээн хевирлиг кайгап алган олур он. «Ада-иен-даа, ак-ларыңдаа шупту чылгычы улустур, сен өзүп келгеш базы чылгычылаар боор сен аа? — деп, оон айтырарымга, ол дораан-на харыы берди:

— Мен ам хураганнар ыт-чып, кажаада хой мунуп тур мен. Биче-ле өзүп келгеш, дораан эмдик кулун мунар мен.

Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының чөвүлелиниң кежигүнү Василий Григорьевич Захаровтуң биче оглу базала аданың изин ветеп, чылгычының солун, белен эвес мергежилин шилип алыр чадавас-тыр деп ол бажыңга олура-ла чугаалажып турдувус.

Маадыр-оол КАЛЧАН.
ЧУРУКТА: чылгычы Захаровтар.

ДЕТКИМЧЕВИС

Рынокче шилчиңшкиниң бо берге үениде чоннун амыдырал байдалы дыка бергедээн дээрзин кала-даа чорааш бо-ла дыңнап, көрүп турар бис. Ылаңгыя өртектерни хостуг болдурган чоруктун хараазы-биле садыгмагазиннерде бараанларның өртек-үнези дыка улгатканы, а ол бараанларны садып алыр кижи ховар-ла болгай. Хөй үүрүглерлиг өгбүлелерге, эвээш шалыңныгларга, пенсионерлерге бо чорук дыка берге дээрзин биллингир. Амыдыралы, чүрттөп болурунун бүгүде хемчеглерни ап, чон кызыл ажылдан-ла чоруур, ол ышкаш чазактың дузазын ажыглап чоруурлар эвээш эвес.

Бистиң коллективте байдал өскелерден ыңдыг-ла дээредевес-даа болза, боттарывыстың база администрациянын-даа талазындан чедирип турар бүгү дузаның ачызында бо берге үени улуг-ла бергедээшки чоокка чүрттөп эртип турар бис. Коллективтин ажылчылери чүгле Кызылда эвес, район бүрүзүнде бар болгай. Ынчангаш ниитиндиле 530 ажыг ажылчыннарывыстың чартык кезии районнарда ажылдап, чүрттөп чоруурлар. Ол ышкаш часкы, чайгы үеледе бистин ажылчыннарывыстың дыка хөйү районнарже доктаамал сургакчылап, аңаа ажылдаарлар. Ынчангаш оларга таарымчалыг болуру-биле вагончуғаштарны оларга садып берип, боттарывыстың шаавыс-биле болдунар-да дузаны чедирерин оралдаңып келдивис.

Ажылчыннарывыстың амыдырап-чүрттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле бүгү хемчеглерни ап, акша-төгерик-даа талазы-биле шору байдалдарны тургускан. Ажылчыннарывыс айда-ла 3 мүн рубльдин шалыңын ап турарлар. Өртектер ол хире үлүг турда, бо шалың ажылчыннарны чедир хаптып каапкан эрлерге каладаа баарга дөмей-ле болгай деп бодап олурдум. Ынчан чугаалажып, шайлап олурган столувуска Захаровтарның бичизи чедип келгеш, менче аажок шинчилээн хевирлиг кайгап алган олур он. «Ада-иен-даа, ак-ларыңдаа шупту чылгычы улустур, сен өзүп келгеш базы чылгычылаар боор сен аа? — деп, оон айтырарымга, ол дораан-на харыы берди:

— Мен ам хураганнар ыт-чып, кажаада хой мунуп тур мен. Биче-ле өзүп келгеш, дораан эмдик кулун мунар мен.

Россияның Хамаарышпас профэвилелдер федерациязының чөвүлелиниң кежигүнү Василий Григорьевич Захаровтуң биче оглу базала аданың изин ветеп, чылгычының солун, белен эвес мергежилин шилип алыр чадавас-тыр деп ол бажыңга олура-ла чугаалажып турдувус.

Маадыр-оол КАЛЧАН.
ЧУРУКТА: чылгычы Захаровтар.

Профком даргазынга сос

Тыванын профэвилелдериниң амыдыралында бир чаа чүүл — хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел рескомун тургусканы. Күрүне садының ажылдакчыларының болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел рескомун чарар дугайында айтырыг барык-ны ай дургузунда тургустунун, эге организацияларга чугаалажып келгени таварылга эвес, чүге дээрге будүрүлгелерде күш-ажылдың ниити байдалы улам баксыран турар, будүрүлгеге кемдеп бертинер чорук көвүдээн, аарып турарлар эвээш эвес, күш-ажыл камгалалының талазы-биле ажылдан турарларның саны ылыгып, аңаа үндүрүп турар акша-төгериктиң саны улам эвээшеп турардыр. Тудуг комплекизинин ажылы — аар ажылдарның санында кирип турза-даа, хол-биле кылыр ажылдар ында 46 хуу чедип турар. Моон мурнундагы турган биче механизация эргелелиниң чедирип турган дузазының өртек-үнези ам 20 катап улгатканындан хол-биле кылыр ажылдар ам-даа улам көвүдээри чугаажок. 48 дугаарлыг тудуг эргелелиниң 1 шакта-ла 8 рубль-биле хөлөлөп ап турганы шеверлел ажылдары кылырынга хереглээр агрегады ам шакта-ла 90 рубль апарган. Тудуг ажылында хол-биле кылыр ажылдарның саныың көвүдээни тудуг организацилларының чогуур машиналар, механизмнер, дериг-хереклелдер болгаш биче механизация-биле чедир хандырынмаанының хереги-дир. Ылаңгыя районнарда септелге-тудуг участоктарында, «Тыва хамааты тудуг» трестин хамаарылгазында тургустунгулаан кооперативтерде ындыг байдал көскү. Амгы үеде, кажан хандырылганын топчуткен системазы үзүткаттынган үеде, биче механизацилиң дериглелерин тыптынары барык болдунмастаан-дыр. Ылаңгыя «Тыва даг-дугу тудугда», «Шагаан-Арыг тудугда» бо берге байдалды көрүп болур дээрзин илеткелчи демдеглээн.

«Тыва даг-дугу» комбинатта каттышкан профэвилел комитединиң даргазы Х. Х.-Х. Чигир-оол, «Тыва хамааты тудуг» трестте күш-ажыл камгалалының талазы-биле улуг инженер Ю. И. Быков, 12 дугаар автобаазаның кол инженери М. Минкеев, «Тыва лентудугнун» профком даргазы Г. Буторин, «Тыва тудуг материалдары» будүрүлге каттыжыңкының чиңгине директору В. И. Канооол болгаш оон-даа өскелер аңаа санал-онаалын берип, күш-ажыл камгалалының айтырыгларын даюй эде көрүп, ол талазы-биле соңгаарлаттынмас хемчеглерни алырының дугайын чугааланнар.

Пленумга организастыг даргазы М. Х. Самданчаптың өске ажылче шилчээнибиле холбаштыр ону ажылдан хостаар талазы-биле киирген дилээн реском даргазының оралакчызы Л. Т. Федорова чугаалаан. М. Х. Самданчапты президиум кежигүнүнге болгаш профэвилел рескомунун кежигүнүнге арттырбышаан, хөй чылдарда эки ажылы дээш аңаа байыр чедирген адрести «Тыва тудуг» каттыжыңкының начальниги М. А. Кыргыс тывыскан, «Тыва тудуг» каттыжыңкының профком даргазынга ажылдан турган В. Ч.-Д. Салчакты профэвилел рескомунун даргазынга соңгаан.

ПРОФЭВИЛЕЛ РЕСКОМУ НЕМЕШКЕН

Тыванын профэвилелдериниң амыдыралында бир чаа чүүл — хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел рескомун тургусканы. Күрүне садының ажылдакчыларының болгаш хереглекчилер кооперациязының ажылдакчыларының профэвилел рескомун чарар дугайында айтырыг барык-ны ай дургузунда тургустунун, эге организацияларга чугаалажып келгеш, ооң-биле садыгларын, кедээ ажыл-агый продукциязын белеткеп турар. Күрүне садыгларындан ылгалдыг. Ол ышкаш чер-черде профэвилел организацияларының ангы профэвилелди тургузар дугайында шиитпирин хүлээп алганнар. Ынчангаш чаа профэвилелдиң тургузукчу конференциязын Кызыл хоорайга чыыллырган. Ол чаа тургустунган профэвилелдиң Тыва республика комитединин даргазынга мурнунда турган каттышкан профэвилел рескомунун даргазы турган Э. Ш. Ондар шилиңшкиниг байдалга соңгуткан. Россияның кооперация ажылдакчыларының профэвилелинин удуртур органы — чөвүлелче ол дорт соңгулда аргазы-биле база бадылаткан. Оон-биле кады Россияның тургузукчу конференциязынче делегаттар кылдыр Бии-Хем районунун профэвилел комитединин даргазы М. Ф. Коротова, Барыын-Хемчик районунун профком даргазы У. С. Ондар баарлар.

Чаа профэвилелдин республика комитеди республиканың потребсоюз бажыңының ийги кадында ажылдап турар.

БЕРГЕЛЕРНИ ШЫДАП ЭРТЕР

Тудуг болгаш тудуг материалдары үлетпүрүнүң ажылдакчыларының профэвилел рескомунун эдлеглиг пленумунга адырның ажылишчилериниң күш-ажыл камгалалының, кадыкшылының байдалы болгаш онуң улам эвээшдериниң хемчеглериниң дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ол талазы-биле илеткелди рескомнун даргазы М. Х. Самданчап кылган.

Бистиң бүгүнгү чугаалажып турар айтырыывыс дээрге тудугда, тудуг материалдары үлетпүрүнде ажылдап турар бүгү ажылчыннарның бүгүнгү байдалын көргүзүп турар болгаш онуң дарый эдип алырының чугулазын негеп турар-дыр дээрзин болунуң илеткелинге М. Х. Самданчап демдеглээн. Бо айтырыгның тургустунуп келгени таварылга эвес, чүге дээрге будүрүлгелерде күш-ажылдың ниити байдалы улам баксыран турар, будүрүлгеге кемдеп бертинер чорук көвүдээн, аарып турарлар эвээш эвес, күш-ажыл камгалалының талазы-биле ажылдан турарларның саны ылыгып, аңаа үндүрүп турар акша-төгериктиң саны улам эвээшеп турардыр. Тудуг комплекизинин ажылы — аар ажылдарның санында кирип турза-даа, хол-биле кылыр ажылдар ында 46 хуу чедип турар. Моон мурнундагы турган биче механизация эргелелиниң чедирип турган дузазының өртек-үнези ам 20 катап улгатканындан хол-биле кылыр ажылдар ам-даа улам көвүдээри чугаажок. 48 дугаарлыг тудуг эргелелиниң 1 шакта-ла 8 рубль-биле хөлөлөп ап турганы шеверлел ажылдары кылырынга хереглээр агрегады ам шакта-ла 90 рубль апарган. Тудуг ажылында хол-биле кылыр ажылдарның саныың көвүдээни тудуг организацилларының чогуур машиналар, механизмнер, дериг-хереклелдер болгаш биче механизация-биле чедир хандырынмаанының хереги-дир. Ылаңгыя районнарда септелге-тудуг участоктарында, «Тыва хамааты тудуг» трестин хамаарылгазында тургустунгулаан кооперативтерде ындыг байдал көскү. Амгы үеде, кажан хандырылганын топчуткен системазы үзүткаттынган үеде, биче механизацилиң дериглелерин тыптынары барык болдунмастаан-дыр. Ылаңгыя «Тыва даг-дугу тудугда», «Шагаан-Арыг тудугда» бо берге байдалды көрүп болур дээрзин илеткелчи демдеглээн.

«Тыва даг-дугу» комбинатта каттышкан профэвилел комитединин даргазы Х. Х.-Х. Чигир-оол, «Тыва хамааты тудуг» трестте күш-ажыл камгалалының талазы-биле улуг инженер Ю. И. Быков, 12 дугаар автобаазаның кол инженери М. Минкеев, «Тыва лентудугнун» профком даргазы Г. Буторин, «Тыва тудуг материалдары» будүрүлге каттыжыңкының чиңгине директору В. И. Канооол болгаш оон-даа өскелер аңаа санал-онаалын берип, күш-ажыл камгалалының айтырыгларын даюй эде көрүп, ол талазы-биле соңгаарлаттынмас хемчеглерни алырының дугайын чугааланнар.

Пленумга организастыг айтырыгны база чугаалашкан.

Профэвилел рескомунун даргазы М. Х. Самданчаптың өске ажылче шилчээнибиле холбаштыр ону ажылдан хостаар талазы-биле киирген дилээн реском даргазының оралакчызы Л. Т. Федорова чугаалаан. М. Х. Самданчапты президиум кежигүнүнге болгаш профэвилел рескомунун кежигүнүнге арттырбышаан, хөй чылдарда эки ажылы дээш аңаа байыр чедирген адрести «Тыва тудуг» каттыжыңкының начальниги М. А. Кыргыс тывыскан, «Тыва тудуг» каттыжыңкының профком даргазынга ажылдан турган В. Ч.-Д. Салчакты профэвилел рескомунун даргазынга соңгаан.

ЧАГЫДЫП АЛЫҢАР

Профэвилелдериниң Бүгүнинти конфедерациязының журналы «Вестник профсоюзов» бо чылдан эгелеп бир дугаар-ла өртектиг кылдыр тараттынып турары билир болгай силер. Оон түннели багай эвес болганын билип тур бис. Ынчангаш номчукчуларывыстың идегелин күүседир ужурлуг бис. Ынчалзажок чамдык күүлдерни база маңаа айтыры чугула, чүге дээрге, Тыва республикада чүгле 27 экземпляр чагыттынган-дыр (а халас чорудуп берип турувуста — 55 экземпляр негеттинин турган чүве болгай). Ынчангаш бо журналды чагыдып алырынче номчукчуларны кыйгырын тур бис. Ону «Союзпечатьтын» салбыр бүрүзүнден кайы-даа айда чагыдып ап болур. «Вестник профсоюзов» журналдың индекизи — 70160, бир номерниң өртээ 2 рубль.

Амыдыралда болуп турар өскерлиишкиннери барымдаалап көргеш, бистин журналывыс Хамаарышпас күрүнелер демнежилгезинин чурттарының профэвилел шимчээшкининиң болгаш даштыкы чурттарының ол талазы-биле ажылының дуржулгазын хөйү-биле чыыдар аңаар.

П. ЧЕБОТАРЕВ.

Профэвилелдериниң Бүгүнинти конфедерациязының парлалга төвүнүң эргелекчизи, «Вестник профсоюзов» журналдың редактору.

Тыванын электри четкилериниде профком даргазы.

АК-ДОВУРАКТА

Комбинаттың удуртулгазы Кызылдың куш фабриказы-биле керээ чарып алган, дагаа эъдин оон эккелгеш, бодунуң магазиннеринге салып турар. Ажылчыннарны аъш-чем-биле хандырарын эжижидер дээш эске-даа хемчегдерии боттандырарын планнап турар. Чижээ, бора-тоодайлар азыраар ферманы организастап тургузарының дугайында айтырыгны ооренип көрүп турар.

Эът комбинадының магазиниинде кафетерий дээр черии база ажыткан. Анаа хүнде-ле 300 хире кижини чемгерип болур. Эът аймаандан кылган манчы дээш, эске-даа чемнерии кылып белеткээр кижилерии коллективи кежигүннериинден тургускан. Продукцииның артыкшылдыыларын быжырарынга белеткеп каан чемнерии база кылып болур. «Тыва даг-дүгү» болгаш эът комбинаттарының коллективиниң бир демиг ап чорудуп турар бо янзылыг хемчегленнинг ачызында Ак-Довурак хоорайының Кызыл-Мажалык суурнуң чурттакчы чону аъш-чем аймаандан ам дээрезинде бергедевейн турар. Бир эвес Кызыл-Мажалыктың сүт комбинадының удуртулгазы бо хевирлиг хемчегленнии алыр болза, ол черде байдал улам эжижип болур.

ЧУРУКТАРДА: эът комбинадының ажылчыннарының белеткээн чемнери. Алаанда чурукта эът магазиниинии садыгжызы Л. А. Боровкова.

ЭВЭЭЖЕДИР ДИЗЕ ЧҮНҮ КАНЧААРЫЛ?

Амыдыран-чурттаары берге-апарган бо үеде ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажылдаарынга дурумчүдүп доктааттынган ажыл шагын удуртуп, баштап турар албан черлериниң талазындан доктаамал хаатаралга ап, хүнүн негелдезинге дүүштүр шыгыырадырын рынок харылзааларының үеги негеп келген.

Республика төвүнге-даа, кодээге-даа чорааш көөрге, албан черлери, организациилар айыттынган шактарында черле орта ажылдавас боор чүве-дир. Садыг-магазиннери, вис-даа, эмнелгеливис-даа, улуг-биче дарганларивис-даа чогуур үеэинде кээп ажылдавас-тыр. Озалдаары кайы хөй, кежээ база эрте-ле чорүй баргылаан боор. А дүште чемненип чоруткан соонда база-ла сурат баар. Маная кымны кым дээр боор, колдуу ынчап барган чүве ышкажыл. Бо чорукту хай дээр кижи-даа чок апарганы элдеп чүве. Шупту кижилерни ындыг дивейи-дир мен. Шынчы, биче сеткилдиг, чону, онаашкан ажылы дээш кызымак, харын-даа дыштаныр хүннериинде безин чай-кызыг чок ажылдап турарлар бар. Үстүнде чемелээшкиннер оларга хамаарышпас дээрзин сагындырайн.

Ажыл шагы сагыттынмас ындыг чорукту хөй кезиинде-ле амгы үениң амыдыралы тывылдырып турар. Мону бадыткаары-биле бистин суурнуң амыдыралындан каш чижектен киирип көрейн. Ындыг таварылгалар үүгле бисте, Тээли суурда эвес, эске-даа черлерде база бар деп бодаар мен.

Садыгларга ында-хаая, улуг-даа өртектиг болза, бараан кирер дээн медээ шалабула дыңналганда, шимчеп ыдаар кижи бүрүзү баш удур ында барган, оочурлаан турар. Алы-ла оочур чүве-дир ийин. Кым куштуг, арын-нүүр чок болдур, оон мөрүзү. Кырган-дижеп, бертик-межел, иштиг-сааттыг кижи деп чүве оочур үеэинде уттундурар. Барып ужар болзунза, шоруи-на. Эртеннии-не хлеб садыында суг оочурну канчаар онуг! Ынаар барбас, оочурлавас арган-база чок. Ажы-төл, ал-бот чүнү чиирил, кедерил. Душ боор чүве артса, алыр-ла сеп, артпаза, үе-шагың хилис чидиргеиин ол-ла болур. Ажыл хүнүнүң барык кезии ындала эрте бээр.

Эрткен чылын чамдык үелерде көдээ Совет күүскомунуң даргазы С. С. Салчак оочурну сагыдып, чурумну тудуп, садыг-магазиннерге барып турда, чон-даа өөрени бээр, эки чүве болган. Бо чылын садыгларже дарга болгу дег кижилер бажын сукпастаан. Чурум дедир барган. Чурум тутку дег шагдаалаарывыс, дружинниктеривис ындыг үелерде шуут көзүлбестер. Бужурганыр-лары-ла ол боор. Иткилешкен чон бот-боттарын чагыржып-даа шыдаес. Ажылын каай-каай, чоннуң мынчалдыр хилиичектеиин турарының чылдагаанын кымга-даа билдингир. Манаа үүгле корум-чурум чогумчудар арга херек.

Алдын өртектиг дижиривис ажыл шагының чидирии мында-дыр. Дүштеп чорут, каш, сурат-ла баар деп чүведе чылдагааннар бар. Чаңгыс-ла шак дургузуда чемненип четтигиптер деп чүве черле берге. Бодап, санап-даа көрүвер даан. Бажыңы чоок азы дүштээр шагы чоокшулап орда, эргин чаңынга халдың кээп турупдар машиналыг кижилер-ле четтигип болур. Кижилериң хөй кезиинде ындыг арга чок. Бот-борзун [illegible] удур чем ылы, [illegible] Уруг-дарының ашкарып-чемгерип каар бот иелер-даа турган. Ындыг адалар үүге чок деп. Чурттап турар бажыңы ажылдаар чериинден ырак, дурген кылаштап шы, давас-даа кижи турган. Дүштээри дээрге-ле, бажыңынга кел-сал-ла, чем шөлүредишкеш, бурт-сарт халып чорүй баары эвес-ле болгай. Бетп дээрге-ле чем мурнуунда кижи холун чуттай. Ын, чап турунда-ла, шак чедип кээр.

Мен бодаарымга дүш. тээр шакты кышкы үеде ийи шак, чайгы үеде бир шак үжен минута чедир узадырын чурумчутса-даа кандыг боор. Мынчап кээрде озалдаар чылдагааннар эвээжээр, чемненип чорутканнарга-даа, оларны манап турарларга-даа таарымчалыг болгу дег ийин. Ажылга көрдүнген шакты чөптүг, шын ажыглаарын хандырбас, хынавас чүве болза, бо берге үеде улам бергеден, чоннуң амыдралчуртталгазы чүгээртээрден дорайтаар деп чүве кымга-даа билдингир.

Хүргүл-оол КАҢ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

ШААЛААШТЫҢ САРЛЫКЧЫЗЫ

Сарлыг кадарып эгелээнинден бээр ол ам сес чылдың нүүрүн көре берген. Оон кыштаа Бузук-Чадыр деп кадар-оъттуг, шиви, пөштүг черде. Сарлыктарның төрүүр үези чоокшулап, боозу улгады бээрге, апрель-май айларза Шаалаашта хал баарында чазаанга көжүп кирип кээр. Көжүп-дужүп, сарлык кадарып чоруур чердерии Д. Б. Балчый-оол кончуг эки билир. Ынчангаш олар-белчиирии солуп, кадарып өөрени берген.

Биче-оол Донгакович эрткен чылын багай эвес көрүзүглерлиг ажылдаан. Ол чүс сарлыкка онааштыр 37 бызааны алган. Өг-бүле керээзи-биле ажылдап келгениин түүнели ындыг болган. Ол өг-бүле сарлыктарны саап турар. Олар 127 килограмм сарыгны белеткээш күрүнеге дужаган. Эки ажылы дээш малчыннар Наадымынга база киришкен.

Чамдык кижилер сарлык кадарарда чүү боор дээр. Ол ындыг эвес: берге, харысалгалыг ажыл. Сарлыктың дүгү узун, селбегер болгаш аная хар чоржактады бээр. Ону үргүлчү аштап турбас болза, малдың күш-дегилдезинге доктар кадып болур. Ындыг чоржактар карантарын база дуй алы бээр. Бо таварылгада олар баш углаан черже чоруп каарлар. Ону база аштаар апаар. Ылангыя төрүлде үезиниде туда кадарбас болза, оларың бызаазын ирбиш, бөрү чип каптып болур. Оон аңгыда аныяк сарлыктар оглун хоза бээр таварылгалары хөй болур. Ынчан ону незинге алдыр дээш чеди хонук ажыр тутчуп кээр. Незинге бызааның ээлдирер деп ажыл кончуг берге. Шак мындыг белен эвес ажылды Биче-оол Балчый-оол кылып чоруур.

Найгын-оол ДАМДЫН.

ШКОЛА: ооң амыдыралы

КИЧЭЭЛДЕН АҢГЫДА... ЧАПСАР

Эртенги хүн хаазын кидии түлүк чажып эгелээн турда, сумкалар туткулаан оолдар, уругларың школаже өөренир дээш далаш бар чыларын эскерип болур. Оларны ында хөлчок чымыштыг, харысалгалыг ажыл-херек — өөредилге манап турар.

Амгы үениң өөредилге программазы нарын болгаш берге. Оны чединшкиннит шиңгээдип алыр дээр болза, улуг кужениншкин, кижизидилге ажылын билдилиг, харысалгалыг чорудары өөреникчилерден-даа, башкылардан-даа түс-туста негеттиинин турар. Чүс-чүс өг-бүделеп ынча ангы-ангы ажы-чаңыг ажы-төл чыгып келир, ынчангаш оларны чаңгыс аай агымче, негелдеже киирип ап деп чүве ындыг-ла амыр эвес. Башкылар оны кончуг эки билир. Ынчангаш маная бажым бурузу үнелиг. Школага кичээлдерден ангыда, оларнуң аразында, чапсар база бар. Өөреникчиниң амыдылынга оларның кайызы-даа чүүл. Өөредилгенинизиг-ле ажылының чүүл кезектери болбушаан, каныг-ла-бир үеин оран эдет турарын билип бис. А үени камчаар, деп ажыктыг кылдыр ажыглаар төрөк, мынан, үүгле мынан ажыл-херекке [illegible] боор болур.

Школа чапсарының дугайын бир шагла содунаарга хөлөк бисин турган чүве ийин. Сеотту үеде ол дугайында ыытташпас апарган-даа ыыгкан. Бир-ле катап, башкыларны августа комплект хуралында ынчан райпо баштаар, школуң эдергазы турган К. С. Чамбый-оол саналынга: ажыл-херек ажыбиле бир школага кире бээримге, чапсарлап турарының магалыын, организастыын, артында ыыштыг, а эске школага кире бээримге, кижи базып кагыдег. Ынча ажыл кошкактыр деп билдим диген чүве. Башкы эвес кижи безин оны көргеш, кайызында ажыл багай чоруп турарын билип каан-зыр. А бистер, башкылар, ындыг байдалды канчаар билип турар бис? Ажыы-биле чугаалажып көрүвүсүн чүл, чапсар дээрге демей-ле өөреникчилер-биле ыыт-ла болгай. Ады оон дээ бээр бис бе? Чаңгыыр-даа канчаар, оон дезин турарларывыс баар бар. Контабиле, кады башкылар өөреникчилер, нарын дээр болгай бис. Журналды, дневникти анаа чоп, бичиг-ле болдуруп, бичиг олурун алырывысты сактын каалиир. Администрация кежигүннери безин башкылар өөреникчиниң өлүрүп алган, чуулхөр чүвезин шугап турып бээр болгай. Үстүнде өөреникчиниң ажыгаалааны дег, байдалдың үнүп келиинин бир чылдаганы ол. Организас чок эрткен чапсарны соонда, чизел кончуг саап эртер. Хостуг маная кааган өөреникчи кичээлге пат боорда башкарыыр, 20 хире минута шиңгээ чизелдейн, ранок кончап болур. Ынчангаш чапсарны ыыт организастап ыыгкаан болгаашкын, ол хоралыг апаар. Кичээл соонда чапсар бичин [illegible] хуйлыыгыныг не болдур. Чүге дээ чизелдеп сонирки-маннайдыг, мунгаам, хоралаан-даа өөреникчиларга, өөреникчи болгаш башкылар-даа хоралаан турып болур. Өөреникчилер— бичин уруглар-ла болгай, оларның аажы-чаны үүс аңгы. Чапсар — бичин кижиниң психологизыы башкарар, оларның-биле демей-ле кижизиилге ажылы чорудар ө. Ынчангаш оны чаңгыс дежурный башкыже, өөреникчилерже үүй чаан чаңгыс олурун болбас. Маная бүгү школа киржир болгаш эки. Хөй-ниити черлериге болгу канчаар ап корукчуул деп айтырыг бар болгай. Оны көрек кыынга практикаалаар чүгле, чапсар ол-ла. Школага чапсар чериге өөреникчи болуп канчаар ап чаңчыгарыл, эске кайызыныңнерлериге ол болуп бала ыыгаар ап, чоннуң аразында, ыыгаар улуг-биинин кижилерни хүнүлүүр аргаа.

Школага чеже кичээл алтарыг, ынча чапсар болур. Ынчангаш школа амыдылында оон эдет турар чеди бир хүнде база арбын болдур ийин. Ол хире ол кичээлге өөреникчи кичээлге мысканыл. Чапсар бурузу кичээлге болуп. Ол дээрге мунгуулу кичээлге, кичээлге, кичээлге болгаш чеди деп кичээлге кичээлге болбас. Өөреникчи кичээлге [illegible] эрте чедир болгаашкын. Оны кичээл ол кичээлге [illegible] болгаашкын. Ынчангаш ол кичээлге [illegible] кичээлге [illegible] кичээлге [illegible]

ТАҢДЫ-УУЛАНЫҢ ЭДЭЭНДЕ

Ол хүн Бай-Хаактың чанында хаак оруктарында спортчу байырлал хүннээ-рактиг каак хүнде, харыс чымчап эрип турар үезинде болган. Ол маргылдааның бир онзагай үүлү болза республиканың профэвилелдериниң командаларының хаакка чаржырында маргылдаазының түңнелин үндүрери болган. Шынап-ла, аная Тываның эң шилиндек дээн спортчулары болгаш тиилекчи командалар чыылган.

Бо түңнел маргылдаа чүве болганда, келген командаларны үш бөлүкке чарарын шинтпирлээн. Ынчангаш бөлүк бүрүзүнден тиилекчилерни түс-тузунда шаннаарын көрген. Бирги бөлүкке республика найысылалындан барган спортчуларны эр болгаш херээжен хаакчыларының үш-үш командаларын четчелээн. Ийиги бөлүкке профэвилелдериниң республика комитеттериниң хаакчылары үзүлген.

Бир-ле дугаарында эр улустан 10 километрге чарыш чидиг болган. Бо дистанцияга бирги черни Олег Саяты, ийигизин — Михаил Черепанов, а үшкүзүн — Альберт Бараан олар эвлээн. Ынчаарга спортчу-хаакчы О. Саяты он километрни 29 минута 30 секунда халып эрткен. Ол үк маргылдааның тергиин түңнели кылдыр санаттынган.

Херээженнериң беш километрге маргылдаазы база-ла солун демисел-биле доозулган. Татьяна Формова ону 24 минута 40 секундада эрткеш, бирги, ынчаарга Чечена Монгуш — 26 минута 50 секундада маннаш, ийиги черлерни эвлээв. Үшкү черде — Нина Масленицына (27 м. 15 сек.). Бо-ла дистанцияга студентилериниң командаларының коргузүү оон күлү болганын судьялар эскерген. Чижээ, бирги черни алган Донгак Чинчи беш километрге 43 минута маннааш, дээре көргүзүглүг болган. Ийиги болгаш үшкү черлерни эвлээн Алла Артына, Чодураа Күулар олариың оон-даа эвээш. Бо дээрге спортчуларның белеткелинче кандыг сагыш салып турарының көргүзүүдүр. Черле ынчаш школаларда болгаш өске-даа өөредилге черлеринде спортче чогуур сагыш салбайн турары соөлгү үеде билдинип турар апарган.

Бо маргылдаа профэвилелдериниң шугуму-биле болганда, оон киржикчилериниң назы-харын барымдаалаан. 30 хардан 40 хар назылыг эр спортчулар беш километрге маргышканнар. Николай Григорьев ону 15 минута 20 секундада маннап эрткеш, кымга-даа четтирбейн, бирги черже үнген. Ийиги болгаш үшкү черлерни А. Оюн болгаш В. Ооржак олар эвлээнер. Үш километрге херээженнерден К. Саяты, А. Дьяченко, И. Стародумова олар шылгараан. 40 хардан өрү назылыглардан 5 км дистанцияга чарышка он ажыг хоочуннар киришкеннер. Олардан Васильев, Масленицын, Салчак олар боттарының спортчу аргаларын ам-даа оскумаан, шыыраан көргүскеш, тус-тузунда шанналлар-биле демдеглеткеннер. Ол-ла дистанцияга херээженнерден Вида Югай, Ева Масленицына, Нина Азанова олар бирги, үшкү черлерни эвлээн.

Профэвилелдериниң республика комитеттериниң ийиги бөлүкке кирген командаларының аразында демиселге улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының командазы тиилеп, кубокту болгаш вымпелди шанналлга ап үнген. Ийиги черде АҮК-түн, а үшкүзүнде — тудугжуларның командалары үнген.

Түңнел маргылдааның четче эвес көргүзүглерин айтырга ындыг-ыр. Мооң-биле кады Байы-Хаакка болган бо маргылдаадан өске түңнелли база үндүрүп болур, чүге дээрге күш-культура болгаш спортту массалыг болдурарының бүгү аргалары турбуже, боже чогуур кичээнгей салбайн турар чорук маңаа илереттинген. Чамдык бөлүктериниң командалары четчелеттинмейн баргылаан, күш-ажылчы коллективтер боттарының төөрээлекчилерин акшахөрөңгиниң чогунга сылдааш, чорутпаан.

Ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринде, школаларда күш-культура кижизидилгезинче кичээнгей мурнукузундан дыка кошкааган. Оон бир чижээ болур: Кызылдың № 9 школазының күш-культура залы үргүлүү соок, доңган болганындан ында күш-культура кичээлдериниң үезинде уругларны шашки-биле ойнадып турар. Бир кичээл үезинде алды кижи уткан өреникчи турар болза, «беш» демдек салыр. Мындыг «онза арга» мооң-биле ийи чыл үргүлүүлеп турар.

Бо маргылдаага садыгжылар, автотранспортчулар, культура болгаш харылзаа ажылдакчыларының спортчулары эвээш киришкен. Оларның удуртукчулары база-ла үениң бергезинге сылдаглап, спортчуларын уттур чыгай бергеннер. Ындыг турбуже, чамдык хоочун спортчулар боттарының күзелин өзугаар мындыг түңнел маргылдаага чедип келгенин база демдеглээр херек. Бежен безин хар ажа берген чамдык хоочуннар кээн киришкен.

Маргылдааны организастап, ону белеткээри база белен эвес болган. Борта спорт ажылынга бердинген, кызымак ажылдаан эштерни демдеглээри чугула. Уругларның болгаш эвлээдилерниң спорт школазының директору А. Волков, өөредилге эргелекчизи В. Монгуш, а ол ышнаш спорттуг хоочуну Александр Петрович Абросимов олар бо маргылдааны Таңды районга баш удур белеткеп, бүгү талазы-биле хөй ажылдарны кылырынга улуг үлүүн киириштиргеннер.

Кушкаш-оол ХОВАЛЫГ.
Маргылдааның кол судьязы.

КӨӨР ХӨҢНҮМ ЧОК

Бо шагның үптекчилерин көөр хөңнүм чогул. Оларның албас-ла чүвези чок. Кайда-даа корум-чурумнуг сандарааны ышкаш, бистиң Суг-Бажы суурувуста байдал база-ла эки эвес. Маная келген оор-сук, үптекчи кижилер чүү-даа кыдыр болза хостуг ышкаш сагындырар.

Социализм нинтилелинден келген аныяк салгалдар үүлгедиглерге чемиш-даа болу берип, оон ээзи-даа апаарлар-дыр. Улустуң малмаганын суур иштинге-ле адып-боолап, союп, бузуп аппаар таварылгалар безин бап. Дүне кажааларны ажыткаш, чеже-даа шээр, бода мал бар болза, чүүре бээр. Оорлаашкынның оон-даа еске хевирлери чанчыл апар чыдар.

Суурнуң чонунуң, көдээ Советтиң, дирекцияның, школа ажылдакчыларының, назы четпээннериң ботботарының аразында мөзу-шынар, патриотчу кижизитилге ажылы чытталбайн турар. Мындыг санаргай байдалды ажыттап, чамдык шаарланчак кижилер кара турааында барып, өскээртен келген үптекчи кижилер амырап турар. Чамдык аныяктар болуушкунну көрүп билзе-даа, чүү-даа канчаар аайы тыппайн, харын боттарынга ажык-орулга бодааш, үүлгедикчилериниң боттарынга боражып турары чажыт эвес.

Суурга боттарының камгалалын тургузуп, фондужугаштан ажыдып алза чүл. Төлептиг ада-иелер, аныяктар бар-ла чүве ыйнаан. Кандыг-бир хемчегни ап, шимченгир болбас болзувусса, боттарывыс-ла ядараар бис. Боттарывысты боттарывыс-ла камгалап, аныяктарывыс-даа боттарывыска-ла ажыктыг болур кылдыр ажылдазывысса эки.

Шаг бергелээнде көдээ суурлар олутпай, аазатпай олурар болза канчап-даа таарышпас. Улуг-даа, аныяк-даа кижи чажыт, дүрген дыннадыышкын бээр теп-тер суур иштинге дүне-даа, хүндүс-даа турар ужурлуг. Эрге-хоойлу органнарынга үезинде чедирбээн дыннадыышкыннар ажык чок боор-дур.

Мындыг чижекти киирейн: февраль 25-те кежээниң 6 шак үезинде кудумчу кежир черден суглап чоруткан 9 класс оглум чиде берген. Мен, бертик кижи маңнаар будум бар эвес, ийи бичии уругларымны үндүрүптүм. Олар чүгле чоогунда кудукту көргеш, карацгы боорга, өске кудумчуже барбаашкар болган. Шаг болганда, оглум эттедип, соктуруп алган келди. Оглумга куу өөнүг «Жигули» машиналыг оолдар келгеш, иштинче киир сөөртүп алгаш, идик-хевин уштап, үптеп алганнар. Ол беш тыва оолларны кандыг ада-ие азырап каан ирги? Чонунуң чылыын-даа, чымыжын-даа билбес, кээргээр сеткил деп чүве таныває, дириг куурумчулардыр он. Мээң оглум ышкаш ындыг думалары-даа бар-ла ыйнаан.

Оорланыр кижиниң назыны кыска деп, мээн авам мени ынчаар кижизидип чораан. Оон ол чугаазының херек кырында шыннынын амыдыралдан көрген мен. Ок-бижек аксынга барып, үвүн хунаашкан кижилер ол. Ажыы-биле чугаалаарга, кижиниң эрткен үези кижини боолаар боор чүве. Бо кара оруктуг кижилер база-ла ур чорбастар. Олар кандыг кижини үптеп чоруурул, оон хилинчээ үптекчилерге ыяап-ла чедер. Шаанда чамдык тыва кижилер амыдыралының бергезинге чыгаалып келгеш, аргажоктан оорланыр ужурга таварышканда, өзулал алгызын кылып йөрээгеш, бичии херекти кылыр турган. Ол дээрге чалак доозулуг кижилериниң бачыдындан чайлаар дээни ол.

Кайы хамаанчок кижилерни оорлаары айыылдыг ужуру-даа ында. Бо шагда ындыг өзу-чаңчылларны билбес болганындан, карыш-чаткага таварышкаш, өлгеннер бажын ажыг. Мээң оглумну үптеп турда көрген 7 класс кижи база бар. Школага камгаланыының аргазын өөренген эвес, ол хөөкүй чүүнү канчаар боор, аная-ла көрүп-көрүп чана берген. Дужунда бажыңнарда улус көрзе-даа тооваан. Ындыг таварылгала чүүнүкылырын оларга өөреткен эвес. Эки-ле чүвевис — бир дугаарында-ла арага-водка болгай. Бүүдүн тарыывысса чүл? Оон башка боттарывыс-ла ядараар бис.

Соңгун МОНГУШ.
Каа-Хем район.

СОНУУРГАКТАРГА

БУРУНГУ ХООРАЙЛАР

Төөгүчүлерге билдинип турары-биле алырга, делегейде эң-не бурунгу хоорай Палестинада Иерихон болуп турар. Он муң чылдар мурнунда-ла аная үш муң кижи чурттап турганын шинчилелдер тодараткан. А делегейде эң-не бурунгу найысылал — Дамаск. Ол бистиң эрага чедир 2500 чылда-ла Сирияның кол хоорайы болу берген.

КАЖАР ДИСКО

Гордон Митчелл — Аляскада хлеб быжырыкчызы. Ангор диспейлиг, ады Диско, ээзи-биле он чыл кады чурттап келген. Ол үе дургузунда Диско чоорту күскелер чииринден үнүп чеминче шилчээн. Ол мынчаар болган. Баштай аныяк диспейжигеш күскелер чип амырап-ла турган. Оларын төдүп алгаш, ээзинден эзт, балык негеп турып берген. Ынчалза-даа Митчелл быжыг бүзүрелдиг кижи-дир: кижи бүрүзү (диис база) бодунуң тып алган чүвези-биле амыдыраар ужурлуг дээр. Диско бичии муңгарааш, боду булганып киринкен, кыжын эзттиг чем тывылбас, ынчангаш үнүш чеминче кирген, удаваанда ол чүгле хлеб, каша, хайындырган ногаа чиир апарган-дыр эвеспе.

СООК-ДАА БОЛЗА...

Аляска дээрге Каттышкан Штаттарның эң соок штады. Ындыг болзажок аляскажы кижи чыл бүрүзүнде ортумаа-биле 20 килограмм мороженое чиир дивес силер бе. Ол дээрге чуртта ниити көргүзүгден ийи катап хөй болуп турардыр.

АНЫЯК КЫРГАН-АВАЙ

Италия чурттуг 29 харлыг Кончета Пануччи делегейде эң-не аныяк кыргана-ава болган. Ол 13 харлыында ашакка барган, оон төрээн сицилия суурунда ол чанчыл чүве-дир. Бир чыл болганда Ида деп уруглуг болган. А энир чылын 15 харлыг Ида ашакка барган, бо чылын аас-кежиктиг аныяк кырган-ава уруунуң уруу Розаны өпейлеп орар. Ам оозу сөөлүнде божуптарга, делегейде эң аныяк прабабушка (43 харлыында) болурун күзеп орар.

Айтырыңар—харыылап берээли

УДАВАС КЕЛДЕРЕЛ БОЛУР

Мооң мурнунда янзы-бүрү кем-херек үүлгедиишкиннери-биле холбаштыр шиитпирленнерге хамаарыштыр келдерел (хосталга азы чингелде) болур дугайында дамчыыр чугаалар Россия Федерациязының барык бүгү девискээринге сөөлгү үеде тыптып келген. Бо чугааларның чогум шынныынга хамаарыштыр тайылбырны бээрин «Шын» солунунуң чамдык номчукчулары дилээн. 1992 чылдың март 11-де № 59 «Известия» солунунуң 3-кү арнынга парлаттынган допчу тайылбырны очулдургаш, моон алаанда парладывыс.

Келдерел дугайында доктаалдың төлевилелин Россияның Дээди Советинин Президиумунуң хуралынга 1992 чылдың март 9-та чугаалажып көрген. Барык 21 муң кижини хосталга казытканнарның кеземче дуусаазын эрттирер черлериниң доп-дораан хостаары доктаал төлевилелинде көрдүнген. Ол дээрге — Россия девискээринде бүгү шиитпирленнерниң 3,7 хуузу — ниитилелге онза айыылдыг эвес кижилердир (Россия Федерациязында бүгү шиитпирленнериң саны амгы үеде 600 муң кижи).

Хамыктың мурнунда келдерел-хосталгага таваржырлар; херээженнер, назы четпээннер, дайын киржикчилери, инвалиттер, а ол ышкаш бир дугаар шиитпирленнер. Оон ынай: кеземче хуусаазын эрттирериниң чылдарын 77 муң кижиге хамаарыштыр кызырары көрдүнүп турар. Аар кем-херек үүлгеткеннер болгаш хөй удаа дагын шиитпирленнер келдерел-хосталгага таварышпас.

Ажыл-агыйга кем-херек үүлгедиишкиннерни кылгаш, үзүн хуусаада шиитпирленнерни канчаарыл деп айтырыг Россия Федерациязының Дээди Советинин Президиумунуң хуралынга база тургустунган. Бо айтырыгны бүгү талалыг чугаалажып көрген түңнелинде ол кижилерни келдерел-хосталгага хамаарыштырбас деп шиитпирлээн. Ынчалзажок оларның херектерин хынаары, катап эге көөрүн эгелээри чугула деп санаан.

Доктаал төлевилелин Дээди Советтиң Президиумунуң хуралынга ол хүн базыдааш, Россия Федерациязының Дээди Советинин сессиязынга шуут күштүг кылдыр бадыладыры-биле киирип болур турган. Ынчалзажок доктаал төлевилелин белеткээннериң аразынга чамдык чөрүлдээлер тыптып келгени аная моондак болган. Чижээ, Дээди Советтиң Хоойлу-дүрүм, эргехоойлу база кем-херек үүлгедиишкиннеринге удур демисел талазы-биле комитеттиң даргазы Асланбек Аслахановтуң болалын өзугаар алырга, моон мурнунда шиитпирген ол хире хөй кижилерни (кеземче эрттирер хуусаазын кызыгары-биле катай санаарга, 80 муң хире кижи хосталыр) хары угда хостаарынга Россия ниитилели ам дээрезинде белен эвес: хөй кижилерни ажылдаар черлер болгаш чурттаар бажыңнар-биле хандырары дораан негеттинер, а оларны бо чүүлдер-биле чогуур үезинде хандырбас болза, хосталганнарның чамдыктары кем-бүрүүлүг оруукче дагын киреринге албаттырар апаар. (Комитет даргазының болалын өзугаар алырга, шиитпирген хөй мун кижилер хоруглал алаанга ам-даа олурганы дээре ышкажыл). Кем-херекти өскегерээн кылбаан кижилерни, херээженнерни, назы четпээннерни бирги ээлчегде хостаарын ол саналдап турар.

Кеземченик дээди хемчээ-биле шиитпирленнерни канчаарыл деп нарын айтырыг база тургустунган. Дээди хемчег-биле шиитпиргеш, шиитпкел күүселдезин амгы үеде Россияның девискээринде 332 кижи манап олурар. Боолап шаажылаар дээн шиитпкелди 20 чыл хуусаада хосталгазын казыыр шиитпкел-биле солуурун Дээди Советтин Кижи эргелериниң талазы-биле комитеди саналдаан. Ынчалзажок Дээди Советтиң Хоойлужудулга талазы-биле комитеди, Хоойлу-дүрүм, эрге-хоойлу болгаш кем-херек үүлгедиишкиннерге удур демисел талазы-биле комитет ол саналга шуут удур болган.

Ынчангаш доктаал төлевилелин катап чедир ажылдап кылыры-биле парламентиниң комитеттеринче болгаш комиссияларынче дедир чорудуп берген: хуусаазы ийи неделя. Ынчангаш келдерел-хосталга дугайында доктаал төлевилелин Россия Федерациязының парламентизинге чугаалажып көөр. Келдерел-хосталга удавас болур таарзинге бурун бүзүрел бар.

Тыва Республиканың Дээди

Советинге

АЙТЫРЫГЛЫГ АЖЫК ЧАГАА

Россия Федерациязында болгаш ХКД-ниң чурт бүрүзүнде чурттарга черлерин хуужударының үезинде Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилеринге болгаш инвалидтеринге чингелдени тыпсып, оларның чурттарга бажыңнарын болгаш квартираларын халаска берип турар болгай. А бисте чүге ындыг эвезил?

Моон алгаш көөрге, фашистиг араатаннардан Төрээн чуртту камгалаарынга тыва улустуң киржилгезин белгаш тыва эки турачыларның дайын үезинде эрес-маадырлыг чоруктарын хуужудулга үезинде чүге барымдаалап болбазыл? Ол ышкаш дайын чылдарында чурттуң камгалал фондузунга боттарының он-он, чүс-чүс мал-маганын халаска берип, дузалап турган араттарны канчаар көрүп турарыл? Олар шуптузу чурттарга черлерин халаска алырынга төлептиг эвес бе?

Бодумнуң дугайында каш сес. Мен Тывага төрүттүнгеш, өскен кижи мен. Тывадан фронтуже чоруткаш, балыглаткаш, чаныып келгеш, 40 ажыг чылдарның иштинде республиканың ангы-ангы черлеринге улус ажыл-агыйының адырларынга ажылдаан мен. Менде Тывадан өске чурт чок.

Александр СЕРЕДКИН,
АУД-ниң инвалиди, күш-ажылдың хоочуну.
Кызыл хоорай.

Чарлалдар самбыразы

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

Таңды районнуң Бай-Хаак суурда аалчылар бажыңын садыг-сайгарылга конкурузун өзугаар садарын Тыва Республиканың Эт-хөреңги фондузу чарлап тур.

Аалчылар бажыңының эгезинде өртээ—176 муң рубль;

ооң иштинде бажыңның өртээ—138 муң рубль;

аалчылар бажыңының ажыглал шөлү—340 дөрбелчин метр.

АЛЧЫЛАР ЧУРТТААР БАЖЫҢНЫ САДАРЫНЫҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ:

1. аалчылар бажыңын кезээде бүдүн кылдыр кадагалаар;

2. садарының хевири — өртээн хары угда төлеп бээр.

КОНКУРСТУҢ НЕГЕЛДЕЛЕРИ:

Конкурска киржириниң чагыын болгаш эргежок чугула өске-даа документилерни чогуур үезинде чорудуп берген болгаш аалчылар бажыңының эгезинде өртээниң 10 хуузун доктааткан чурум өзугаар магадылал кылдыр киирип төлээн юридиктиг албан организация, бүдүрүлге черлерин база хамаатыларны садыг-сайгарылга конкурузунга киириштирер;

конкурска киржириниң чагыларын болгаш өске-даа документилерин 1992 чылдың апрель 21-те чедир хүлээп алыр;

аалчылар бажыңын көөр болгаш ооң-биле танышар арганы садып алыкчыларга хостуг хандырар;

саналдарын киирип бижээн садып алыкчыларының чагааларын 1992 чылдың апрель 23-те Эт-хөреңги бажыңына эртеңгиниң 10 шакта ажыдып көөр;

аалчылар бажыңын чеже өртек-биле садып алырын ол саналдарга айтып бижикир.

конкурстуң бүгү негелделеринге дүгжүр болгаш эң-не бедик өртек-биле садып алырын айытканнарны конкурстуң тиилекчизи кылдыр комиссия шиитпирлеп чарлаар.

Таңды районнуң Бай-Хаак суурда аалчылар чурттаар бажыңны сайгарылга-садыг конкурузун өзугаар садарын организастап турар Тыва Республиканың Эт-хөреңги фондузунуң адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 32, кабинет 22, телефону 3-75-52.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЭТ-ХӨРЕҢГИ ФОНДУЗУ.

ҚЫЗЫЛДЫҢ БҮДҮРҮЛГЕЛЕР, ОРГАНИЗАЦИЯЛАР УДУРТУКЧУЛАРЫНГА ДЫҢНАДЫГ

Өнчүнүң бүгү хевирлериниң бүдүрүлге черлериниң болгаш организацияларының удуртукчуларының

СЕМИНАР-ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫН

1992 чылдың март 31-де Советтер бажыңының хуралдаар залынга (бирги каатта) 13 шакта чыылдырарын улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскому, Чонну ажыл-биле хандырар күрүне комитеди болгаш чонну ажыл-биле хандырар Кызыл хоорай төвү чарлап турар.

«РСФСР-де чонну ажыл-биле хандырар дугайында» РСФСР-ниң Хоойлузун күүседир талазы-биле айтырыгларны семинар-чөвүлел хуралга сайгарып чугаалажыр.

Семинар-чөвүлел хуралга киржиринче бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның бүгү удуртукчуларын чалап турар.

Муниципалитет (чер-черде эрге-чагырга) эт-хөреңгизин эргелеп башкарар талазы-биле комитет конкурс негелдезин өзугаар ажылга дараазында тускай эртемниглерни чалап тур:

— кол бухгалтер;
— юрист;
— экономист-бухгалтер.

Немелде тайылбырны алыры-биле 3-27-90 дугаарлыг телефонну ажыглап болур.

Муниципалитет эт-хөреңгизин эргелеп башкарар комитеттиң адреси: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, бажың № 32, кабинет 316.

Муниципалитет эт-хөреңгизин эргелеп башкарар комитет.

КИНО

МАРТ 24-те

«НАЙЫРАЛ»: **«Виват, гардемарины!»** (2 сериялыг) 9.30, 15.10, **«Океан»** (2 сериялыг) 12.20, 18.00

ВИДЕОЗАЛ: **«Рядом с тьмой»** 9.50, 11.40, 13.40, 15.40, 17.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Гита из Ситапура»** (2 сериялыг) 12.40, 15.20, 18.00 шактарда.

КЫШКЫ ТАЙГАНЫҢ СӨӨЛГҮ ОЖУК-ХАРЫ.

Күш-ажылдың хоочуну
Иргит Сайын-оолович
БАЗЫРНЫҢ

үр болгаш аар аарааныының соонда мочээнин Кызыл хоорайның хоочуннар чөвүлели дыннатпышаан, оон өгбүлезинге, төрелдеринге болгаш чоок кижилериге ханы кажыыдалды илергейлеп тур.

Ужудукчунуң шаңналы дээш

Тываның баштайгы ужудукчуларының бирээзи Чооду Кинспей аттыг шаннал дээш бокска элээш оолдар болгаш улуг улус аразынга баштайгы республика чергелиг маргылдаа Самагалдай суурга эткен. Ук маргылдааны организастап эттиреринге Тыва Республиканың Аныяктар ассоциациязы (президентизи Тыва Республиканың улус депутаты Александр Санат), «Убса-Нур» ассоциация, Чургуй-оол Хомушку аттыг совхоз болгаш оон-даа еске ниитизи-биле алды ангы-ангы организациялар деткип, спонсордар болганнар.

Маргылдаанын түңнелдеринден алгаш көөрге, элээди оолдар аразынга Кызылдан Чингис Янгра, Александр Сычов, Чургуй-оол Хомушку аттыг совхозтан Александр Сыгат, Каа-Хем райондан Белек Сульдум-оол, Кунгуртуг-оол Кум Легежик, Самагалдайдан Шулуу Чагар-оол болгаш Балгазын суурдан Валерий Монгуш олар деңги аайы-биле тустузунда тиилээннер.

Улуг спортчулар аразынга Чадана хоорайның төлээлери Сагды Сарыглар, Мерген Монгуш, Самагалдайдан Омак Шоюн, Алексей Караоол, Кунгуртуг-оол Саян Бегзи болгаш кызылчылар Эрес Яндаа, Шолбан Дандар, Аяс Соян база Омак Шоолай олар шылгараанар.

Маргылдаанын организакчылары спортчуларны шаннаарынга эвээш эвес акшатегерикти үнүрген. Дээди бүрүзүнге бирги черни ээлээн спортчуларга өртектиг белектерни болгаш 500-500 рубльдин акша шанналлдарын тывыскан. Оон ынай ийиги черни чаалап алган спортчуларга өртектиг белектерни, 300-300 база 100-100 рубльдин акша шанналлдарын тывыскан.

Тес-Хем райкүүскомунуң даргазының оралакчызы, маргылдаанын оргкомитетинин даргазы Степан Монгушевич Достай Тес-Хем чурттуг баштайгы ужудукчуга туураскааткан бо улуг маргылдааны эрттиреринге багай эвес организастап, ол районда бокс федерациязының ажылын багай эвес удуртуп турар дээрзин аңаа чорааш көрдүм. Ында уругларның спорт школазының хоочун тренери Майоол Кушаа улуг-даа, элээдидаа спортчуларны чыл санында багай эвес белеткеп, республика маргылдаазынга доктаамал шыырак команданы киирип келгенин демдеглээр бодаан мен. Бо маргылдааны эрттиреринге ол база улуг дузаны чедирген.

Бо эткен маргылдаага Кызыл, Чадана хоорайларның болгаш Самагалдай суурунуң спортчуларының белеткели эки болганын судья коллегиязы демдеглээн. Каа-Хем райондан спорт мастери Геннадий Наксыл бо удаада командазын багай эвес белеткээн. Эрзинден тренер Валерий Демир-оол база эки ажылдаан.

Маргылдаага республиканың бокс федерациязының кежигүнү Борис Донгакович Байыр-оол киришкеш, оон бедик деннелдиг эткенин демдеглээн.

Удавас апрель айның ортан үезинде республиканың бирги черни дээш маргылдаа болур. Спортчулар аңаа белеткеннин киринкен.

Илья ШИВИТ-ХУУРАК.
Маргылдааның кол судьязы.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканың Дээди Советинин Министрлер Чөвүлели «Шын» солунунуң редакция коллективи.

Редактор В. Ф. ЧАДАМБА

Редакцияның телефоннары:
□ Редактор — 3-43-34;
□ Хүлээп алыр чер — 3-34-26;
□ оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17;
□ харыысалгалыг секретарь 3-34-92;
□ оралакчызы — 3-45-93.
КИЛДИСТЕР:
□ үлетүр — 3-34-49; 3-36-73;
□ көдээ ажыл-агый — 3-41-16;
□ культура болгаш улус өөредилге 3-39-15;
□ ниитилел политиктиг — 3-34-98;
□ улус депутаттар Советтериниң 3-34-57.
□ медээлер болгаш спорт 3-41-23
□ очулга—3-34-39. 3-34-98
□ чагаа — 3-39-03;
□ корректорлар — 3-36-82;
□ үндүрүкчүлер — 2-27-41;
□ солун келбейн барганда — 2-32-75
□ бухгалтерия — 3-37-11;

АГАР САНЫ: «Тыва соңбан» № 363305».

Тыва Республиканың Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазыоле күрүне комитединин типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Солун неделяда 5 катап үнер. Хемчээли 2 парлалга амазы. Тиражы 29295 экз. Чагыг № 56.